

Türkiye’de Öğretmen Sendikalarının Öncüsü: Türkiye Öğretmenler Sendikası(TÖS)

Yunus Emre Tansü¹

Gamze Tunçay²

Özet

Bu çalışmanın kaleme alınmasındaki temel amaç, Türkiye’de 1961 Anayasası’nın kabulü sonrasında tanımlanan haklar çerçevesinde faaliyetlerine başlayan ve alanında ilk olma özelliğine haiz bulunan Türkiye Öğretmen Sendikası (TÖS) ve etkin bulunduğu 1965 ila 1975 yılları arasındaki söylem, eylem ve etkilerinin analiz edilmesidir. Fakir Baykurt öncülüğünde bir dernek olarak hayata geçip sendikalaşma yolunda adımlar atan Türkiye Öğretmen Sendikası da memur sendikaları arasında döneminde en çok üyeyi barındırma unvanına sahip olmanın yanı sıra siyasi açıdan çalkantılı dönemlerinde faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu faaliyetleri sürdürürken yalnızca eğitim camiasının sorunlarına değil dönemin getirdiği buhranlara da etki etmiştir. 1961 yılında kabul edilen ve diğer anayasalarla kıyaslandığında görece daha özgürlükçü bir anlayışa sahip olan yeni anayasa ile birlikte başlayan bu serüven 12 Mart 1971’in Muhtırasının ardından kapatılmıştır. Fakat alanında ilk olmasının da bir getirisi olarak söz konusu sendikanın fikirleri ve benimsediği ilkeleri kendinden sonra kurulacak olan farklı sendikal hareketler için örnek teşkil etmiştir. Özellikle eğitim sendikacılığında başat rol oynayan bu sendika hakkında yapılan çalışma kapsamında; Türkiye’de sendikal hareketlerin ortaya çıkışına dair genel bir çerçeve oluşturulmuştur. Ardından sendikanın kurucu genel başkanı olan Fakir Baykurt ve Türkiye Öğretmenler Sendikası ve sendikanın örgütlenme biçimi hakkında bilgi verilmiştir. Akabinde ise 1965-1971 yılları arasında sendikanın çalışmaları, boykotları, talep ve kazanımları değerlendirilmiştir. Son olarak 12 Mart 1971 Muhtırası ve ardından TÖS davaları kapsamında sendikanın kapatılma süreci

1 Doç.Dr, Gaziantep Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, (<https://orcid.org/0000-0002-6183-5306>), ytansu@gmail.com.

2 Gamze Tunçay, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, (<https://orcid.org/0009-0002-8582-4473>), gazmeectuncay@gmail.com.

işlenerek, genel bir değerlendirme ile çalışmaya nihayet verilmiştir. Bu makale dâhilinde, Türkiye Öğretmen Sendikası’nın faaliyet yılları hakkında ilgili kaynaklar ışığında bir analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışma konusu kapsamında dönemin, resmi yayınlar, süreli yayınlar, sendikanın yayınları, akademik çalışmalar ve ikincil kaynaklar çalışmanın kaleme alınmasında kullanılmıştır.

A. TÜRKİYE’DE MEMUR SENDİKACILIĞININ ORTAYA ÇIKIŞI

19.yy’ın ortalarından itibaren dünya iktisadi anlamda büyük bir dönüşüme girmişti. Özellikle 1848 devrimlerinden sonra çeşitli iş kollarında istihdam sağlayan insanlar çalıştıkları süre zarfında bazı hak ve hürriyetlerin yoksunluğundan şikâyetçiydi. Şikâyetler sonraki süreçte işçilerin örgütlenmelerini beraberinde getirdi ve sendikal faaliyetlere adım atmalarına sebep oldu. İşçiler sendikacılık konusunda memurlardan daha imtiyazlıydı. Çünkü bu yüzyıla bakıldığında zaman memurlar ülkedeki sarsılmaz olgunun yani devletin neferi olarak görülürdü. Bu nedenle sendikacılık gibi bir hak arama hareketinin içinde bulunulması anlamsızdı.³ Memur sendikacılığı hareketi 1840’da Almanya’da başlasa da bu hareket resmi olarak 2.Dünya Savaşı’ndan sonra tanınmaya başlandı. 1960-1980 yılları arasında sendikalaşma kamu görevlileri arasında da artış gösterdi.⁴ Dünya genelinde çok daha erken yıllarda başlayan sendikacılık hareketinin Türkiye’de ivme kazanması, oldukça ‘geç’ olarak nitelendirilebilir. 1923 yılı itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti bünyesinde oluşturulan sivil toplum kuruluşları, dernekler ve benzeri yapılar, devrim sürecini sekteye uğratabilme potansiyelleri dolayısıyla öncelikle kısıtlanmış ve ardından pasifize edilmiştir. Yeni rejim varlığını sürdürmek ve inkılaplar dizisini devam ettirebilmek amacıyla, kendisine karşı oluşturulan her türlü birliği bir yere kadar tehlike olarak gördüğünden; Cumhuriyet’in ilk yıllarında sendikacılığa karşı duruş oldukça sertti. Çünkü yeni rejimin kurucu kadrosu olarak sayabileceğimiz isimler İttihat Terakki geleneğinden gelmekteydi. II. Meşrutiyet’e giden süreçte İttihatçı kadrolar gerek örgütlenmek gerek güç devşirmek gerek saklanmak amacıyla Mevlevilik, Masonluk ve benzeri birçok cemiyet ve hareket içinde bulunarak Sultan Abdulhamid’e karşı faaliyet yürütmüştü. Dolayısıyla yeni rejim kendisine karşı oluşturulabilecek tehlikeleri peşinen bertaraf etmiştir. Bilhassa 1930 yılı itibarıyla devletçiliğin ve merkezi otoritenin devlet yönetiminde güç kazanması ile beraber birçok farklı alanda hareket özgürlüğü kısıtlanmıştı. Devrimlerin yerleştirilmesi

3 Abdülhakim Bahadır Darı, *Türkiye’de Memur Sendikacılığı Kamu-Sen Örneği*, Marmara Üniversitesi SBE Çalışma Ekonomisi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,2012.

4 Mesut Gülmez, *Dünya’da Memurlar ve Sendikal Haklar*, Ankara,1996,s.11’den aktaran Darı, s.49.

amacıyla atılan bu adımlarda ideolojik bir ayırım gözetilmemişti. Hatta öyle ki 1938-1964 yılları arasında çeşitli dernek kurma faaliyetleri kısıtlanmış ve bu kısıtlama Cemiyetler Kanunu'nun 12. Maddesi ile güvenceye alınmıştı.⁵ Bu kısıt sebebiyle memurlar özellikle 1960 yılına kadar mesleki anlamda birlikteliği sağlayamadı ve bu da örgütlenme kabiliyetlerinin; işçi, sivil toplum ve diğer topluluklardan daha zayıf olmasına yol açmıştı. 1960 darbesinden sonra yeni anayasa üzerinde çalışılırken, birçok alanda olduğu gibi sendikacılık faaliyetleri konusunda da değişen dünya algısı göz ardı edilmedi. Bu devinime ayak uydurabilmek için ve memur kimliği anlayışının başkalaşması sonucu 1961 Anayasası'nda bir yeniliğe gidildi. Yeni anayasada memurların sendikalaşmasının önündeki engellerin kalkması gerekiyordu ve engeli kaldırmak için öncelikle Cemiyetler Kanunu'nun ilgili maddesi iptal edildi. Uyumun sağlanması ve bürokrasinin getirdiği zorlukla 1961 Anayasası'nda yürürlüğe girmesi planlanan hak; 1965 yılında memurlara verildi. Fakat meslek grupları bahsi geçtiği üzere örgütlenme konusunda o kadar yetersizdi ki bu yıldan sonra kurulan dernek, cemiyet ve sendikaların sayısı da oldukça sınırlıydı. Tüm bunlara rağmen 624 sayılı Devlet Personelleri Kanunu ile 1965 yılının haziran ayında Türkiye'nin ilk memur sendikası kurulmuş oldu. Geç başlayan ve yavaş ilerleyen sendikalaşma oranı 1971'e gelindiğinde fikir hareketinin 10.yılında başarıyı yakaladı ve ülkede ki sendika sayısı 500'ü aştı. Fakat bu durum kurulan sendikaların yalnızca nicelik bakımından mı artış gösterdiği ya da örgütlü sendikacılığın yaygınlaştığını ve yerleştiğini mi gösterir sorusunu akıllara getirir. Elbette ki bu sorunun cevabı ayrı bir çalışmanın konusudur. Bu bağlamda 10.yıl bir kırılma noktasıydı. Çünkü ortada bir muhtıra vardı ve Nihat Erim Hükümeti'nin istifası sonrası gelen 'teknokratlar' toplum huzurunun devamını sağlamak ve 1970'e varan süreçteki gerginliği azaltmak amacıyla Sendika Kanunu'nda söylem değişikliğine gitti.⁶ Yasada yer alan hükmün ikilem yaratması üzerine ise 1971 tarihli 1488 Sayılı Kanun'un geçici olarak kullanılan 16. Maddesi uyarınca sendikalar tasfiye edildi. Faaliyet gösteren sendikalardan üye sayısı en fazla olan sendikalardan biri de 70.000'i aşkın üye ile Türkiye Öğretmen Sendikası (TÖS)'dir.

5 İlhan Akın, "Dernek Kurma Özgürlüğü", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt:32,Sayı: 2- 4, Ocak 1966,ss.474-486.

6 Adnan Mahiroğulları, "Gelişim Süreci ve Yasal Çerçevesiyle Türkiye'de Memur Sendikacılığı", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt:55,Sayı:1, Ocak 2005,ss.143-189.

B. TÜRKİYE ÖĞRETMEN SENDİKASI

1.FAKİR BAYKURT VE TÖS’ÜN KURULUŞU

TÖS ‘ten bahsetmeden önce kurucusu ve ilk genel başkanı Fakir Baykurt’un hayatına bir göz atmakta fayda vardır. Fakir Baykurt’suz bir TÖS düşünülmemektedir. Fakir Baykurt 15 Haziran 1929 yılında Burdur Yeşilova’da dünyaya geldi. İlkokulu bitirdikten sonra Isparta’daki Gönen Köy Enstitüsü’nde eğitimine devam etti. Bu dönemde edebiyata ve şiire olan ilgisi arttı, bu durum ilerde önemli edebiyatçılarımızdan biri olacağına kanıtıydı. Bu dönemde köy enstitüleri üzerindeki baskılar arttı ve enstitülere baskıcı yönetimler atandı. Bu baskıcı yönetime alışık olmayan Fakir Baykurt müdürlerle sorunlar yaşamasına rağmen, 1947 yılında köy enstitüsünü başarıyla bitirip Yeşilova’nın Kavacık Köyü’ne öğretmen olarak atandı. Köy Enstitüsü Fakir Baykurt’un yaşamında bir dönüm noktası oldu. Onun politik ve ideolojik kimliğini ortaya çıkaran Köy Enstitüsü’dür. Böylece Baykurt, TÖS ‘ün kuruluşunda yer alarak öğretmenlerin sesi oldu.⁷ 1945 sonrası yıllarda Türkiye’deki öğretmen örgütlenmelerinde önemli gelişmeler yaşandı. 1946’da Cemiyetler Kanunu’nda değişikliğe gidildi ve bu değişiklik sayesinde öğretmenler bir dernek altında örgütlenebilir kılındı.⁸ 1947’den sonra birçok yerel öğretmen dernekleri kuruldu. Siyasi faaliyetlerde bulunulmayacağı tüzüklerinde belirtilen, amaçlarını yardımlaşma ve dayanışma ekseninde buluşturan bu dernekler birleştirildi ve bir üst birlik oluşturuldu. Bu birliğe, 1954’te “Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu (TÖDMF)” adı verildi.⁹ Daha sonraki dönemde ise 1961 anayasası ile verilmiş olan sendikalaşma hakkının kullanılmasıyla birlikte “Türkiye Öğretmenler Sendikası(TÖS)” kuruldu.⁸ Temmuz 1965’te resmi olarak kurulan TÖSheim ilk memur sendikası hem de ilk öğretmen sendikası özelliği taşımaktadır.¹⁰ TÖS ‘ü kuran kurucu ekip, TÖDMF içindeki bir grup öğretmendi.¹¹ Bu bir grup öğretmenin arasında Fakir Baykurt da yer almaktaydı. Kurucu üyelerin yaptığı ilk görüşmede Fakir Baykurt, genel başkan olarak seçildi.

7 Cumhuriyet İnsanları Portreleri-Fakir Baykurt, <https://portreler.fisek.org.tr/fakir-baykurt/>, (Son Erişim Tarihi: 29.12.2023).

8 Halil Buyruk, “Profesyonizm Ve Sendikacılık İlişkisi Ekseninde Türkiye Öğretmen Örgütlenmesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Çalışma Ve Toplum Dergisi*, sayı:47,2015, ss.163-164.

9 Niyazi Altunya, *Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesi 1908-1998*, Ürün Yay. 1998, s.57.

10 Yusuf Gemici, “Eğitimde Sendika-Yönetim İlişkileri”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İzmir,2008, s.93.

11 Mustafa Aydın Başar, Şengül Büyükboy, “Adalet Partisinin İktidarda Olduğu Dönemde (1965-1971) Öğretmen Sendikalarının Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları”, *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, Mart, 2019, s.241.

92 üye ile sendika hayatına başlayan TÖS hızlı bir şekilde yayılma göstererek öğretmenler arasında etkili bir sendika olmayı başardı. 1961 anayasası ile ortaya çıkan görece özgürlükçü ortam TÖS'ü güçlendirdi. Yıldırım Koç, Türkiye Öğretmenler Sendikası (1965-1971) isimli çalışmasında bu durumun "TÖS'ü Türkiye Demokratik Devrimi'nin karşısında olan güçlerin de hedefi konumuna getirdi." şeklinde değerlendirmektedir.¹²

TÖS'ün kurulurken öğretmenlerin haklarının genişletilmesi ve korunması amaçlanmaktaydı. TÖS'ün üyelerinin çoğu ve Genel Başkan Baykurt'un da Köy Enstitüsü mezunu olması, TÖS'ün neden sosyalist görüşe sahip olduğunu açıklar. TÖS milli eğitim alanında sosyalist düşüncüyü hâkim kılmayı amaç edinmiştir. Öğretmenlerin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik sıkıntıları ve eğitim sistemindeki bozuklukları etkin bir şekilde kullanan TÖS, öğretmenleri kendi çatısı altında örgütlemeyi hedeflemişti. TÖS ülkede gerçekleştirilmesi amaçlanan sosyalist devrimin itici gücü olarak öğretmenleri görmekteydi.¹³

2. TÖS'ün Örgütlenmesi

TÖS, bugünkü anlamda bir örgütlenme çalışması yapmadı. Çünkü sendikanın bu faaliyetlerini yürüten yine temsilcileriydi. Örnek verecek olursak temsilci sayısı 23 kişiydi ve bu temsilcilerin 20'si genel yönetim kurulu üyesiydi. Türkiye Öğretmen Sendikası üyelerinin toplu sözleşme hakkı yoktu. Bununla birlikte grev hakkı da verilmemişti. Bu özellikleri onu diğer sendikalardan ayrı tutar. Bu farklılığa rağmen, kuruluşundan itibaren etkili olmuş ve bu etkiyi bugüne kadar taşımıştır. Hidayet Yıldırım çalışmasında o yıllarda toplam öğretmen sayısını 120 bin olarak vermiş 92 üye ile kurulan sendikanın üye sayısının 1970 yılına gelindiğinde 72 bine ulaştığını söylemiştir.¹⁴

"TÖS'ün örgütlenme etkinliklerine ilişkin olarak ilk dönem yapılması düşünülen faaliyetler şunlardı:

- Örgütün taşınır taşınmaz mal ihtiyaçlarının karşılanması,*
- Yardımlaşma kooperatiflerinin kurulması,*
- Ders araçlarının yapımı ve satışı ile uğraşarak, ekonomik güce destek sağlamak,*

12 Yıldırım Koç, *Türkiye Öğretmenler Sendikası (1965-1971)*, Kuzgun Kitap, Bursa, 2015, s.29.

13 M. A. Başar, Ş. Büyükboş, s.241.

14 Hidayet Yıldırım, *Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmeleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, İzmir, 2013, ss.49-52.

-Dinlenme tesisleri açılması, öğretmen çocuklarına burs verilmesi

-Personel hukuku ile ilgili bilimsel araştırmalar üzerine çalışmaların yapılması”¹⁵

Toplumsal etki yaratma amacı güdülse de büyük şehirlerdeki (Ankara, İstanbul, Bursa ve Adana) örgütlenme konusunda yapılan çalışmalar istenen düzeyde değildi. Bu çalışmalar etkin yürütülmeliydi çünkü dönemin siyasi gerginliğinde öğretmenlere yönelik saldırılar mevcuttu ve öğretmenler kendilerini savunabilmek için bir örgüte gereksinim duyuyordu. Fakat bu nedenlerle oluşan örgütlenmeler genelde şehir dışına kaydı. TÖS ‘ün üye sayısının daha da artmasının önündeki en önemli engel, sendika yöneticilerinin işyerinde çalışmaya devam etme zorunluluğuydu. TÖS, bu engeli aşabilmek için, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından görevinden uzaklaştırılan üyelerden yararlanmaya çalıştı. Üyeleri özellikle Doğuda bulunan şehirlere göndererek ve oralarda şube açtırdı. TÖS kuruluşunda amaçladığı düşünceleri gerek seminerler, gerek toplantılar gerek ise halk buluşmalarında anlatarak bunu yaparken aynı zamanda pedagojik yöntemleri açıkladı ve bu sendika ile halk arasında bir köprü kuracaktı.

Öğretmen dernekleri 1950’li yıllarda lokaller açtı. Memleketinden farklı yerde görev yapan öğretmenleri bu lokallerde çay/kahve içmeyi, sohbet etmeyi ve kâğıt oynamayı tercih ediyorlardı. Birçok öğretmenin yaşamı, okul-lokal-ev üçlüsünde dönüyordu. TÖS, öğretmenin birinci görevi halkı aydınlatmak olduğu için alışlagelmiş bu anlayışı değiştirmeye çalıştı. Çünkü öğretmenlerin kendilerini lokallere hapsetmesi ve halktan kaçması, bu önemli görevin yerine getirilmesinde çok büyük bir engeldi. Ya lokaller halka açık hale getirilmeliydi ya da öğretmenler yöre halkının gittiği kahvelere gitmeli, halkla doğrudan açık bir şekilde ilişki kurmalıydı. Halkın genel olarak eğitim düzeyi çok düşüktü, yerellik, dar bakışlılık ve yabancılara karşı oluşmuş önyargılar yaygındı. 1967 yılında yapılan olağanüstü genel kurul alınan kararlara göre; Lokalcilik kaldırılacak, kapılardaki “üye olmayanlar giremez” levhaları inecek,¹⁶ bölge toplantılarında her üye kendisiyle birlikte köylü ya da işçi getirecek ve sorunlar halka mal edilerek çözülecekti. TÖS, temsil ettiği üyelerinin çalışma yaşamına dair haklarını koruma ve geliştirmenin yanı sıra, ülkenin ve hatta diğer ezilen ülkelerdeki halkların çıkarlarını korumak içinde mücadele verdi. Üyeleri saldırıya uğradığında sendikanın onları koruması da önemli bir amaçtı. Öğretmenlerin hakları savunulurken, halkın da kalkınmasını isteniyordu. TÖS, üyelerinin sağlık giderlerinin devlet tarafından karşıladığı için sadece üyenin bakmak zorunda olduğu kimselere

15 Yıldırım, s.49.

16 Yıldırım, s.52.

yardımında bulundu.¹⁷ 1969 yılında TÖDMF ile birleşen TÖS ‘ün üye sayısı artmaya başladı. Bu artış TÖS ‘ün eylemlerini gerçekleştirmesine büyük katkı sağlamıştı. 1965-1971 yılları arasında sol konjonktürün etkisinin hissedildiği en geniş katılımlı programları gerçekleştiren sendikal örgüt TÖS’tür.¹⁸ Tüm bu başarılar TÖS’ü zirveye çıkarmayı başardı.

3. TÖS ‘ün Örgütlü Eylemleri

TÖS, üyelerini eylemlere götürebilmeye Türkiye tarihi açısından hiçbir sendikandan gerçekleştiremediği bir başarı elde etti. TÖS tarihindeki iki büyük eylem 1969 yılında gerçekleştirildi.

3.1 Büyük Eğitim Yürüyüşü: TÖS ve TÖDMF 15 Şubat 1969’da Ankara’da ortak bir sendikal faaliyet gerçekleştirdi. “Büyük Eğitim Yürüyüşü” adı verilen bu yürüyüşe on binlerce öğretmen katıldı. TÖS ‘ün yaptığı bu eylem yalnızca TÖDMF destek vermedi. TÖS üyesi olmayan çok sayıda öğretmen de destek vererek yürüyüşe katıldı. Meslekte bütünlük ve tek sendika ilkesinden hareketle mitinge katılmaları için öğretmen örgütlerine çağrıda bulunuldu. Fakat sadece İLKSEN yürüyüşe katılma kararı verdi. Yürüyüşte hiçbir öğretmen kuruluşunun özel adı bulunmayacağı ilkesinde birleşildi. Mitingde Anıtkabir ziyaret edildi, İstiklal Marşı okundu ve TÖS kurucuları konuşmalar yaptı. Ant içerek mitinge son verildi. Bu yürüyüşün asıl amacı öğretmenlerin yaşadığı sorunların hükümete iletilmesi ve farkındalık yaratmasıyken Büyük Eğitim Yürüyüşü bir sendika eylemi olmaktan çıktı ve bu yürüyüş amacı dışına çıkarak siyasi mesajlar taşıdı. Meslekte bütünlük ve tek sendika ilkesinden hareketle mitinge katılmaları için öğretmen örgütlerine çağrıda bulunuldu. Fakat sadece İLKSEN yürüyüşe katılma kararı verdi.¹⁹ Bu büyük miting sonrası Millî Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu görevinden istifa etti. Yürüyüş sonrasında “Eğitim Yürüyüşü Yürütme Kurulu” adını alacak olan bir danışma kurulu oluşturulması kararını aldı.²⁰ TÖS ve TÖDMF yöneticileri, yasağa uymak zorunda oldukları için bu riske girmeyip, yürüyüşü tertip heyetine devrettiler. Ancak

17 Örneğin: Hasan Bozyokuş’un İsveç’te beyin ameliyatı olmasını TÖS sağladı. Rahmi Özer’e Londra’da “modern cihazlarla protez ayak” taktırıldı. Kanser hastası olan Ramazan Sezer’in Londra’da tedavi olmasına aracılık edildi. Ayrıca Ankara hastanelerinde ölen üye ve yakınlarının defin hazırlıklarını yaparak, özel bir araç ile defnedilmek üzere memleketlerine de göndermiştir.

18 Yıldırım Koç, “TÖS ‘ün Başarıları”, *Aydınlık Dergisi*, 1 Ekim 2006, <http://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1329151723a.pdf>. (06.11.2023)

19 Koç, *Sendika*, ss:234-237.

20 <https://sendika.org/2010/05/tos-tarihinden-bir-yaprak-buyuk-egitim-yuruyusu-15-subat-1969-can-safak-43223> (Son Erişim Tarih: 12.01.2024)

TÖS ve TÖDMF eylemi her yönden desteklemeye devam etti. Bu örgütlerin yaklaşması, Türkiye demokratik öğretmen hareketinin başlamasını sağladı.

3.2 Büyük Öğretmen Boykotu: TÖS ‘ün İLKSEN ile beraber gerçekleştirdiği 15 Aralık 1969 boykotuna bakıldığı zaman öğretmenler ve kamu görevlilerinin o zaman grev yapması yasaktı. Söylemin etrafından dolaşarak bu harekete “boykot” adı koyuldu fakat yapılan aslında genel grevdi. “Büyük Öğretmen Boykotu” eğitim fertlerinin artan ve hala çözüme ulaştırmak için adım atılmayan sorunlarına, öğretmenlere yapılan saldırılara ve Kayseri’de TÖS’lülere yakma girişimine yanıt olarak meydana geldi.²¹ Bu boykot uzun vadede gerçekleşti. Fakat bu eylemlerden sonra birçok TÖS üyesinin görev yerleri değiştirildi. Bu dönemde öğretmenler üzerindeki baskı arttı ve bu dönem “öğretmen kıyımı” olarak adlandırıldı.²² Eyleme katılan 50 bin civarındaki öğretmen hakkında kovuşturmaya gidildiyse de bu kovuşturmaların çoğu takipsizlikle sonuçlandı.12 Mart 1971 Muhtırası sonrası pek çok hak ortadan kaldırıldı. Buna sendikal örgütlenme de dâhildi. Sendikal örgütlenme de dâhil pek çok hakkın ortadan kaldırılmasına neden oldu. Bu süreç, TÖS’ü kapatma davasına sürükledi.

C.TÖS DAVASI

1. İddianame

Sanıkların kim olduğu, suçları ve hangi cezaları aldıkları kısmına geçmeden önce TÖS Davası’nı irdelemek ve daha yakından tanımak adına iddianameden bahsetmek gerekir. 1960’lı yılların sonlarına doğru ülkemizde yükselen siyasi gerilim sendikal faaliyetlere de yansımıştı. Sıkıyönetimin başladığı dönemde de faaliyet gösteren TÖS’e karşı, yargı unsurları siyasi faaliyette bulunan sendika üyelerini tek tek tespit etti. Ankara 2 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi’nce açılan davanın iddianamesinde savcı, öğretmenlerin meslekleri dışında siyasi faaliyetlere yöneldiğini ve bunun toplum için kötü bir örnek olduğunu uzun uzun dile getirmiş, tüm ikazlara rağmen faaliyetlerine son vermediklerinden bahsetmiş ve iyi öğretmen olmak varken, siyasi faaliyet yürüten öğretmenleri kötü öğretmen olmakla itham etmiştir.²³ Mahkeme, topladığı deliller hakkında örnek belge teşkil etti.

21 Koç, Tös ‘ün Genel Grevi: Büyük Öğretmen Boykotu (1969), <https://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1614062187b.pdf> (12.12.2023)

22 Muammer Aksoy, *Devrimci Öğretmenin Kıyımı ve Mücadelesi -1*, Gündoğan Yay., 1974, Ankara,s.200.

23 *TÖS Dosyası: Uçurumun Kenarındaki Türkiye Cilt 1*, Töre-Devlet Yay., Ankara, 1973, ss.51-59.

Bunlardan biri, Malazgirt Ortaokulu öğretmeni Kemal Kırlangıç'ın yazmış olduğu mektupta sarf edilen şu sözlerdir;

“Ben de burada sessiz bir savaşçı olarak çalışıyorum... Tunceli bölgesinde burjuva devrimci çok, sosyalist devrimci pek az. Buralar halkını iğdiş etmişler. Başkan İğdiş Buray ile görüştim. Sınıfları değil, halkları karşı karşıya getirici olarak anladığım görüşleri var. Sınıflar arası savaş, halklar arası barış sloganına uymuyor. Yalnız bu toprak ham ve tavında, sözlerim derin izler açıyor. Buna çok seviniyorum, önce Sümerbank işçileri arasına iyice girmeliyim. Bir sömürge ve de işbirlikçi burjuvazinin gölgesinde yaşamak olanağı varsa, gereksiz şeyler bayramınızı kutlarım.”²⁴

2 Yargılamalar

Bir önceki bölümde bahsi geçen gibi delillere dayanarak yargılamalara başlandı. 12 Mart 1971 Muhtırası öncesinde ki süreçte de TÖS üyeleri hakkında soruşturmalar vardı.²⁵ Muhtıradan sonraki süreçte yaklaşık 3.500 TÖS üyesi gözaltına alındı. Koç, çalışmasında TÖS davasında 151 kişinin suçlandığını ama suçlanan bu kişilerin birbirleri ile alakaları olmadığını belirtmiştir.²⁶ Fakir Baykurt 17 Mayıs 1971'den 27 Aralık 1971 tarihine kadar tutuklu kaldı. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 2 No'lu Askeri Mahkemesi, TÖS Davası süresince, 151 sanıktan 92'sinin beraatına, diğer sanıkların ise Türk Ceza Kanunu'nun 141. maddesi gereğince cezalandırılmalarına karar verdi. Türk Ceza Kanunu 141. maddesi gereğince, “Genel Başkan Fakir Baykurt, Başkan Yardımcısı Dursun Akçam, Genel Sekreter Osman K. Akol, Yürütme Kurulu Üyesi Veli Kasımoğlu 8 yıl 10 ay 20 gün hapis cezasına çarptırıldı.”²⁷ Muhtıra sonrasında TÖS 'ün kapanma riski olduğu için 3 Eylül 1971 tarihinde Türkiye Öğretmenler Birliği kuruldu (Adı daha sonra Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği olarak değiştirildi) ve TÖS 'ün tüm malvarlığı TÖB-DER'e nakledildi. Anayasanın 46 ve 119. maddeleri gereği memurlara verilen sendikalaşma hakkı kaldırıldı. TÖS askeri mahkemeden sivil mahkemeye taşınan davasında amlandı. İlegal bir örgüt kurdukları iddiası doğrultusunda açılan dava, delil yetersizliğinden dolayı düştü.

24 Tös Dosyası, s.93.

25 Devrimci Eğitim Şurası sebebiyle Ankara 4.Asliye Ceza Mahkemesi'nde E.1969/37 nolu dava açıldı, bu dava K.1971/12 sayılı kararla düştü. 15 Şubat 1969'da faaliyete geçirilen Büyük Eğitim Yürüyüşü sebebiyle Ankara 2.Asliye Ceza Mahkemesinde açılan E.1969.196 nolu dava beraat ve kapatma reddi ile sonuçlandı.

26 Koç, *Sendika*, s.486.

27 Yıldırım Koç, “TÖS Niçin Hedef Yapıldı?”, *Aydınlık Dergisi*, 15.10.2006, <http://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1329151106a.pdf>, s.1 (22.10.2023)

3. Davaların Basındaki Yansımaları

1965-1971 arası dönemde, Türk basınında TÖS ‘ten sıklıkla bahsedildi. Gerek yaptıkları eylemlerle gerek Fakir Baykurt’un demeçleriyle gündemi meşgul eden TÖS ‘ün, geçirdiği yargılamalar ile de gazete manşetlerinde kendi yer bulduğunu görmekteyiz. Gazete başlıkları farklılık gösterse de haberlerde genel olarak komünist düzen, dava süreci ve Fakir Baykurt’un demeçlerine yer verilmiştir.

8 Kasım 1971 tarihinde yayımlanan Türkiye Öğretmenler Birliği Haber Bülteni’nde “*Fakir Baykurt Eğitim Sorunlarını Yargıçlara Açıkladı ve Resmî Programları Uygulayan Atatürkçü Öğretmenleri Övdü*” başlıklı haberde, Fakir Baykurt; davanın lideri, örgütün başı olarak anıldığını belirtmiştir. Bu süreçte dava ile muhatap olmayan birçok sanığında içinde buldukları buhranı anlatmış ve bunlara pek anlam veremediğini izah etmiştir.²⁸

TÖS Davası’nı konu edinen diğer bir gazete haberi de Milliyet Gazetesi’ne aittir. “*143 Sanıklı TÖS Davası Başladı*” başlıklı haberde, TÖS sanıkları hakkında bilgi verilmiş, duruşma yargıcı İsmet Onur hakkında Marksist ve Leninistlere işkence yapıldığına dair suçlamalarda bulunduğu ve yargıcın bu iddiaları yalanladığına da yer verilmiştir.²⁹

SONUÇ

TÖS ‘ün Türkiye’nin ilk öğretmen sendikası olması, onu bu yolda öncü yapmıştır ve diğer sendikaların istemsiz de olsa ondan etkilenmesine sebep olmuştur. TÖS ‘ün TÖDMF (Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu) ile birleşip sola kayması bazı kişilerin huzursuz olmasına sebep oldu ve bir kez daha memur sendikalarında çeşitliliğe gidildi.³⁰ TÖDMF içinden ayrılan kitleler kendi ideolojilerine göre yeni sendikalar oluşturdu. Temelde hepsinin amacı aynıydı fakat kendilerini kendi yöntem ve şekilleri ile ifade etmek istiyorlardı. Sendika kurarken de gücü TÖS ‘ten aldıklarını söylemek mümkün olabilir. TÖS yaptığı eylemlerle, 624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanunu’nun 14. fıkrasının Anayasa Mahkemesi tarafından iptalini sağladı.³¹ Anayasa Mahkemesi, mezkûr fıkranın, Anayasa’nın 28.

28 İsmail Aydın, *TÖB-DER Tarihi*, Eğitim Sen Yayınları, Ankara, 2016, s.36.

29 “143 Sanıklı TÖS Davası Başladı”, Milliyet, 26.10.1971, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/Rf6Y9gjQENov1eCaXb3w_x3D_x3D_, (30.11.2023), ss. 1,9.

30 Levent Eraslan, “Günümüz Öğretmen Sendikacılığının Değerlendirilmesi”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, c:1, sayı1, 2012, s.62.

31 17 Aralık 1970 tarihli Resmi Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13697.pdf>, sayı 13697, ss.7- 9.(5.12.2023)

ve 46. maddelerine aykırı olduğunu belirterek, feshini onayladı.³² Böylece yürüyüş düzenlemek ve grev yapmak, kamu sendikalarına da tanınan bir hak haline geldi ve bugünkü modern memur sendikacılığının temelini atılıp, önünün açılması sağlandı.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde memur sendikalarının gelişimi genellikle TÖS'ten başlatılır. 1971'den sonra kurulan sendikalar, tarihçesinde genel olarak TÖS'ten bahseder ve onun mirasını devraldıklarını dile getirdikleri görülmektedir. Bu hususta Türkiye Öğretmen Sendikası başta sol eğilimli eğitim sendikaları olmak üzere tüm öğretmen sendikalarını etkilemiştir.³³

---

32 1961 Anayasası, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> , (13.12.2023) 28. Madde: Herkes, önceden izin almaksızın silâhsız ve saldırsız toplanma ve gösteri yürüyüşü yapma hakkına sahiptir. Bu hak, ancak kamu düzenini korumak için kanunla sınırlanabilir. / 46. Madde.

33 Eğitim-Sen, "Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın (Tös) 54. Yılı Kutlu Olsun", 8.7.2019, <https://egitimsen.org.tr/turkiye-ogretmenler-sendikasinin-tos-54-yili-kutlu-olsun/> (22.12.2023)

KAYNAKÇA

- Anayasa Mahkemesi Kararları, **Resmi Gazete**, 17 Aralık 1970, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13697.pdf> .(5.12.2023)
- Aksoy, Muammer (1974), **Devrimci Öğretmenin Kıyımı ve Mücadelesi -1,**, Ankara: Gündoğan Yay.
- Altunya, Niyazi (1998), Türkiye’de **Öğretmen Örgütlenmesi 1908-1998**, Ankara: Ürün Yay.
- Aydın, İsmail (2016), **TÖB-DER Tarihi**, Ankara: Eğitim Sen Yay.
- Koç, Yıldırım (2015), **Türkiye Öğretmenler Sendikası (1965-1971)**, Bursa: Kuzgun Kitap.
- TÖS Dosyası: Uçurumun Kenarındaki Türkiye Cilt 1**, Ankara: Töre-Devlet Yayınları, 1973.
- Akın, İlhan (1966), “Dernek Kurma Özgürlüğü”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.32, S. 2-4, Ocak 1966, s.474-486.
- Başar, Mustafa; Aydın. Şengül Büyükbay (2019), “Adalet Partisinin İktidarda Olduğu Dönemde (1965-1971) Öğretmen Sendikalarının Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları” *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, S.34 s.239-251.
- Buyruk, Halil (2015), “Profesyonizm ve Sendikacılık İkiliği Ekseninde Türkiye Öğretmen Örgütlenmesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, S.47, s.151-182.
- Eraslan, Levent (2012), “Günümüz Öğretmen Sendikacılığının Değerlendirilmesi”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, C.1, S.1, s.59-72.
- Mahiroğulları, Adnan (2005), “Gelişim Süreci ve Yasal Çerçevesiyle Türkiye’de Memur Sendikacılığı”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C.55, S.1, s.143-189.
- Darı, Abdülhakim Bahadır (2012), Türkiye’de Memur Sendikacılığı Kamu-Sen Örneği, Marmara Üniversitesi SBE Çalışma Ekonomisi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Gemici, Yusuf (2008), Eğitimde Sendika-Yönetim İlişkileri, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Yıldırım, Hidayet (2013), Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmeleri, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- “143 Sanıklı TÖS Davası Başladı”, *Milliyet*, 26.10.1971, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/Rf6Y9gjQENov1eCaXb3w_x3_Dx3D_, (30.11.2023), ss. 1-9.
- 1961 Anayasası, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>

- Aydınlık, “TÖS ‘ün Büyük Öğretmen Boykotu ve Dersler”, <https://www.aydinlik.com.tr/tos-un-buyuk-ogretmen-boykotu-ve-dersler-ozgurluk-meydani-aralik-2019>.
- Can Şafak, “Tös Tarihinden Bir Yaprak: Büyük Eğitim Yürüyüşü (15Şubat 1969)”, 20 Mayıs 2010, <https://sendika63.org/2010/05/tos-tarihinden-bir-yaprak-buyuk-egitim-yuruyusu-15-subat-1969-can-safak-43223/>
- Cumhuriyet İnsanları Portreleri-Fakir Baykurt, <https://portreler.fisek.org.tr/fakir-baykurt/>
- Eğitim-Sen, “Türkiye Öğretmenler Sendikası’nın (Tös) 54. Yılı Kutlu Olsun”, (22.03.2023)<https://www.google.com.tr/amp/s/www.birgun.net/amp/haber/buyuk-egitim-yuruyus-nun-51-yili-288083>
- Tahsin Doğan, “Türkiye’de Öğretmen Örgütlülüğü ve TÖB-DER”, <http://www.anafikir.gen.tr/turkiyede-ogretmen-orgutlulugu-ve-tob-der-tahsin-dogan/>
- TÖS Gazetesi, 20 Şubat 1968, sayı 1, ss.1-3. <https://yadi.sk/d/P1QfOecK3T6NHZ>
- Yıldırım Koç, Tös ‘ün Genel Grevi: Büyük Öğretmen Boykotu (1969), <https://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1614062187b.pdf>
- Yıldırım Koç, “TÖS Niçin Hedef Yapıldı?”, *Aydınlık Dergisi*, 15.10.2006, <http://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1329151106a.pdf>,
- Yıldırım Koç, “TÖS ‘ün Başarıları”, *Aydınlık Dergisi*, 1 Ekim 2006, <http://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1329151723a.pdf>.

